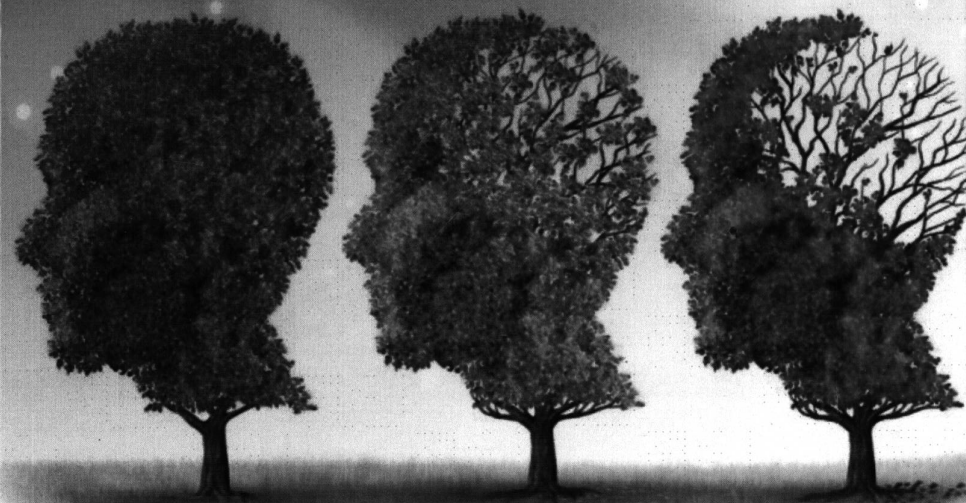

СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІЧНОЇ ТА ВІКОВОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Ψ

ПСИХОГЕНЕЗА ОСОБИСТОСТІ: НОРМА І ДЕВІАЦІЯ

Рекомендовано до друку вченою радою факультету психології та соціології (протокол № 7 від 13 березня 2020 року)

Психогенеза особистості: норма і девіація : зб. наук. статей і тез ; [гол. ред. Я. Гошовський]. – Луцьк : Вежа-Друк, 2020. – 260 с.

Рецензенти :

Ковальчук Зоряна, доктор психологічних наук, професор Львівського державного університету внутрішніх справ

Корнієнко Інокентій, доктор психологічних наук, доцент, завідувач кафедри психології Мукачівського державного університету

Редакційна колегія:

Ярослав Гошовський – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри педагогічної та вікової психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (головний редактор);

Наталія Вічалковська – кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогічної та вікової психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (член редакційної колегії);

Дарія Гошовська – кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогічної та вікової психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (член редакційної колегії);

Оксана Іванашко – кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогічної та вікової психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (член редакційної колегії).

У збірнику опубліковано результати науково-психологічних досліджень вікового і соціального розвитку особистості. Особливості життєвого шляху людини висвітлені крізь призму нормативної та девіантної психогенези.

За зміст публікації та достовірність даних відповідальність несе автор.

ЗМІСТ

Гошовський Я. О. Основні вектори науково-психологічного вивчення феномену депривації	6
Басейко Анна, Кульчицька А. В. Особливості емоційного вигорання педагогічних працівників дошкільних установ	11
Басейко Анна, Гошовська Д. Т. Вандалізм як форма руйнівної поведінки ...	18
Берестюк Наталія, Хлівна О. М. Аналіз розвитку емоційного інтелекту у студентів-психологів	22
Бих Діана, Іванашко О. Є. Особливості емоційного інтелекту і творчого потенціалу студентів-психологів	27
Ольга Блаватна, Магдисюк Л. І. Особливості роботи практичного психолога з дітьми молодшого шкільного віку із ЗПР	33
Бульчик Тамара, Мушкевич М. І. Психологічні особливості адиктивної поведінки дітей	38
Ващенья Ганна, Коць М. О. Емоційний інтелект дітей з особливими освітніми потребами як предмет психологічних досліджень	43
Візніук Юлія. Психологія депривованого самоприйняття: емпіричні виміри ..	47
Вічалковська Н. К., Іванашко О. Є. Проблема стресу в умовах педагогічної діяльності	53
Вронська І. О., Вірна Ж. П. Метод кататимно-імагінативної терапії у корекції віктимної поведінки	63
Гладковська Єлизавета, Дучимінська Т. І. Психологічні особливості проявів підліткової агресії	72
Генелюк А. О., Магдисюк Л. І. Психологічні особливості проявів емпатії у дітей молодшого шкільного віку	76
Годєбська Марія, Фенина О. Я. Деструктивний вплив засобів масової інформації на психічне здоров'я особистості	80
Гошовська Д. Т. Психологічні особливості взаємин дочки з матір'ю: закономірності і парадокси	84

Домбровська Олена, Кульчицька А. В. Батьківство як соціально-психологічний феномен: теоретичні аспекти дослідження.....	92
Калитяк Анна, Фаст О. Л. Формування медіакультури учнів початкових класів у процесі роботи з медійними текстами на уроках математики.....	97
Кесьян Тетяна. Особливості внутрішніх суперечностей у фаховій діяльності практикуючого психолога	101
Кордунова Н. О., Дарина Дмитрук. Особливості соціалізації студентської молоді в умовах вищого навчального закладу	105
Коренева Юлія. Психологічні особливості вагітної жінки: ревіталізаційний тренінговий підхід	116
Кузьмич Олена, Коць М. О. Соціальний інтелект дітей з особливими освітніми потребами як предмет психологічних досліджень.....	122
Кравець Наталія, Коць М. О. Діагностика конфліктної поведінки підлітків	127
Лис Мар'яна, Дучимінська Т. І. Особливості тімбілдингу як чинника психологічного благополуччя працівників.....	132
Луців-Шумська Наталія, Магдисюк Л. І. Казкотерапія як інструмент психологічної корекції тривожності в період юнацького віку.....	138
Москальчук Марина, Гошовська Д. Т. Феномен самоприйняття як один з основних компонентів самосвідомості	142
Ожга Михайлина, Дучимінська Т. І. Психологічні особливості становлення емоційної компетентності студентів	146
Папи Вікторія. Агресивність і комплекс емоційного відчуження сучасних підлітків	152
Пастушенко Валентина, Скальська Людмила. Генетично-психологічна методологія в сучасних дослідженнях особистості.....	156
Полікарчик Софія, Коць М. О. Особливості діагностики поведінкового інтелекту у дітей з особливими освітніми потребами.....	160
Притка Іванна, Магдисюк Л. І. Застосування арт-терапевтичних технік у роботі логопеда, практичного психолога	165

Резізант Юлія, Хлівна О. М. Психологічна адаптація студентів до навчання у закладах вищої освіти	169
Савосська Ольга, Гошовський Я. О. Психологічні особливості інтернет-адикції у підлітковому віці.....	174
Слидська Вероніка, Гошовський Я. О. Психологічні особливості адиктивної поведінки у підлітковому віці	179
Собуцька Аліна, Хлівна О. М. Психологічний аналіз складних життєвих ситуацій особистості	183
Спилило Роман, Бабій М. Ф. Психокорекція тривожності у початковій школі.....	188
Татош Христина, Коць М. О. Психологічні особливості особистісних рис студентської молоді	197
Трофімчук Юліана, Дучимінська Т. І. Теоретичний аналіз психологічних аспектів професійної стресостійкості майбутніх фахівців	203
Фінів Ольга. Особливості психоемоційної сфери студентів у процесі адаптації до навчання в університеті	207
Цвігун Ольга, Гошовська Д. Т. Рекомендації для близького оточення осіб у яких можливі розлади харчової поведінки	215
Цвігун Ольга, Коць М. О. Психологічний аналіз синдрому емоційного вигорання у студентської молоді технічного університету.....	218
Цесля Тамара, Магдисюк Л. І. Материнська депривація: причини виникнення та вплив на розвиток особистості дитини	223
Шпачук Юлія, Вічалковська Н. К. Комунікативні особливості у діадних стосунках «мати – дитина».....	228
Шарапа Ганна. Комплекс особистісної неповноцінності: деприваційний ракурс	238
Шмарова Наталія. Процедурно-організаційні основи емпіричного дослідження і методи вивчення фрустрованості потенційних мігрантів.....	244
Кордунова Наталія, Тарасюк Богдана. Психологічні аспекти девіантної поведінки підлітків.....	255

наук. пр. Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. / за ред. Максименка С. Д. – К. : 2007, Т. IX, част. 3. – С. 192 – 196.

3. Майерс Д. Социальная психология / Д. Майерс. – СПб. : Питер, 2002. – 684 с.

4. Мамаєв Д. Ю. Соціалізація студентів в умовах вищих навчальних закладів / Д. Ю. Мамаєв // Актуальні проблеми психології. – 2009 – Т.7. – Вип. 21. – С. 152 – 154.

5. Овчаренко Г. Е. Особливості соціалізації студентів вищого навчального закладу / Г. Е. Овчаренко // Соціальна педагогіка: теорія і практика, 2009. – С. 36 – 42.

6. Розин С. И. Психология социализации и социальной адаптации человека / С. И. Розин. – СПб. : Речь, 2006. – 356 с.

7. Савченко С. В. Социализация студенческой молодежи в условиях регионального образовательного пространства / С. В. Савченко. – Луганск: Альма-Матер, 2003. – 406 с.

8. Соколов А. В. Интеллектуально-нравственная дифференциация современного студенчества / А. В. Соколов. – М. : ИНФРА, 2005. – С. 91 – 97.

9. Шашенко С. В. Соціальне становлення студентської молоді у позааудиторний час у вищих навчальних закладах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. – К. – 2004 – 20 с.

*Юлія Коренсва, кандидат психологічних наук,
Чорноморський національний університет імені
Петра Могили*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВАГІТНОЇ ЖІНКИ:

РЕВІТАЛІЗАЦІЙНИЙ ТРЕНІНГОВИЙ ПІДХІД

Здійснений нами теоретичний аналіз проблеми тривожності, фрустрованості і невротизації вагітних жінок різного віку в науково-психологічній літературі дав цілісне уявлення про змістово-функціональну сутність досліджуваних феноменів [1; 2; 3]. Різноманітне коло психоемоційних переживань супроводжує психогенезу жінки на етапі вагітності, будучи як потужним мотиватором її діяльності й комунікації з мікро- і макродовкіллям, так і виступаючи іноді складним блокатором самореалізації. Тривалі негативні психічні стани здійснюють несприятливий і деструктивний вплив на життєдіяльність жінки, яка перебуває у стані вагітності. Базовою симптоматикою є погіршення самопочуття на психофізіологічному й

особистісному рівнях, прояви неефективних патернів поведінки, ускладнення й неадекватності самооцінки, підвищена конфліктність і вразливість, надмірне застосування психозахисту тощо. Тривожність і фрустрованість вагітної жінки зумовлені насамперед переживаннями, які охоплюють її через хвилювання за здоров'я дитини та власний психофізичний стан, а також у зв'язку зі змінами в усвідомленні нею власної статеворольової структури жіночої тілесної ідентичності. Несподівана, незапланована, пізня вагітність, різномодальні побоювання й острахи за сприятливий перебіг вагітності, тривожно-фрустраційне очікування і боязнь пологів та інші проблеми істотно підвищують нервово-психічну напруженість і загальний рівень невротизації вагітної жінки. Негативний вплив на її психофізичне здоров'я мають також соціальні чинники, зокрема матеріальні проблеми і конфліктне, кризове спілкування у мікрокліматі дисгармонійної сім'ї. Загалом, виокремлено широке детермінаційне тло підвищеної невротизації вагітної жінки, що дратує та виснажує як її, так і майбутню дитину: від раннього токсикозу і надмірної роботи з комп'ютером до проблем з розладами адаптації до нового образу «Я» та неспроможності виробити продуктивну Я-концепцію. Наголошено на необхідності фахового медико-психологічного супроводу вагітних жінок з метою зниження загальної стресогенності, підвищеного рівня тривожності, фрустрації і невротизації та забезпечення успішного перебігу вагітності й пологів. Розроблена програма ревіталізаційного медіально-рефлексійного тренінгу з вагітними жінками різного віку базувалася на сутнісних засадах ревіталізації як надання різнобічної психологічної допомоги особистості. Ревіталізація передбачає підсилення психофізичних і соціальних процесів самовідновлення особистості і як системно організований психологічний процес стимулює насамперед її вихід зі станів психоемоційної пригніченості і вигорання. Ревіталізаційні зусилля спрямовані на особистісне урухомлення й пожвавлення, тобто на зменшення впливу негативних психостанів. Програма тренінгу була спрямована на покращання стану справ насамперед у таких напрямках: 1) зниження тривожно-песимістичних психологічних проблем; 2) зниження кількості і щільності

впливу фрустраційно-депресивних маркерів світобачення; 3) вироблення саморегуляційних навичок щодо зниження невротизації упродовж вагітності.

Тренінгові заняття були розбиті в залежності від змістово-функціональної спрямованості підібраних вправ і технік на три основні блоки: перший блок містив психотехніки, спрямовані на зниження різномодальної тривожності; другий блок включав інтерактивні вправи і техніки, спрямовані на зняття фрустрованості; третій блок концентрував вправи, спрямовані на зниження і нейтралізацію у вагітних учасниць тренінгу особистісної невротизації.

Постійно залучалася техніка активного слухання, а також активно застосовувався метод гапнотомії як погладження живота і перестукування з майбутньою дитиною. **Важливим компонентом тренінгових занять були дихальні і психотілесні практики в роботі з вагітними, а також сонатал як результативний метод музичного супроводу вагітності й оздоровлення майбутньої дитини.** Було використано принцип психофонії, пренатального співу як позитивного впливу вокалізу (співу без слів лише завдяки голосним звукам) на забезпечення афективної гармонії між матір'ю і дитиною та для зняття негативних психоемоційних впливів і станів. Загалом, медіально-рефлексійний тренінг, маючи у своїй визначальній сутності ревіталізаційну спрямованість, був зосереджений на знятті тривоги, страху і занепокоєння в учасниць Т-групи як упродовж перебігу вагітності, так і в постнатальний період та в подальшій життєдіяльності.

Перебіг формувального експерименту з вибіркою 40 осіб (експериментальна група (n = 20) та контрольна група (n = 20) – жінки, що перебували на різних стадіях вагітності) відбувався триетапно (підготовчий, основний і завершальний) та підпорядковувався всім нормам і вимогам, що ставляться до проведення такого роду досліджень.

Результати виконання експериментальних завдань досліджуваними вагітними жінками з ЕГ (за методикою «САН» (самопочуття, активність, настрій)) засвідчили оптимізацію сприятливої настроєвої гами (показник «настрій»), загальну психомоторну, соціальну, поведінкову активізацію

(показник «активність»), які посприяли помітному збалансуванню афективності учасниць Т-групи, а також знизили тривогу, фрустрацію та підвищили невротизацію. Доказом результативності формувального впливу виступило те, що після участі у тренінговій групі у вагітних жінок помітно зросла якраз активність.

Результати виконання експериментальних завдань методики «Самооцінка психічних станів» (Г. Айзенк) досліджуваними з ЕГ після здійснення формувального впливу дозволили констатувати *деяке спадання в учасниць тренінгу тривожності і фрустрації*, а також дуже неістотне зменшення ригідності та зростання показника «агресія». Зростання агресивності пояснюємо як стимулювання життєво-захисної позиції щодо виношування потомства та спроможності дати відсіч (здебільшого вербальну) всім негараздам матеріально-побутового і соціально-комунікативного планів, які супроводжують перебіг пізньої вагітності.

Результати проведення «Методики визначення тривожності» (Дж. Тейлор) зафіксували зменшення кількості учасниць тренінгу з показником «високий рівень тривожності» та показником «вище середнього рівень тривожності (сумарно досліджуваних із цими несприятливо високими рівнями тривожності стало на 22 % менше). Дещо збільшилася кількість учасниць тренінгу з низьким і нижче середнього рівнями тривожності, а також понад удвічі більше стало вагітних жінок із середнім рівнем тривожності. Зауважимо, що внаслідок задіяння формувальних тренінгових впливів зросла частка досліджуваних з низькою тривожністю і зменшилася кількість високотривожних осіб.

Результати виконання експериментальних завдань «Шкали особистісної тривожності» (Ч. Спілбергер) досліджуваними з ЕГ після здійснення формувального впливу засвідчили помітне спадання високого рівня тривожності і збільшення кількості досліджуваних із середнім і низьким рівнями тривожності.

Результати виконання експериментальних завдань «Методики діагностики рівня соціальної фрустрованості» (Л. Вассерман (модифікація В.

Бойка)) після здійснення формувального впливу дали змогу констатувати динаміку змін щодо впливу фрустрації, на жінок, які завагітніли після 35 років. Перебіг пізньої вагітності відбувається здебільшого у потужному силовому тривожно-фрустраційному полі, однак вдалося дещо знизити його негативний тиск на учасниць Т-групи. Сумарно констатовано деяке зменшення кількості вагітних учасниць тренінгу з високими рівнями фрустрованості. Дещо знизився помірний рівень і зріс невизначений рівень фрустрованості. По суті, вдалося зняти гострий фрустраційний вплив та перевести його у деяку невизначеність, тобто позбавитися фрустрації у повній мірі, нейтралізувати її остаточно видається вкрай складною медико-психологічною проблемою.

Результати виконання експериментальних завдань вагітними учасницями Т-групи за «Методикою експрес-діагностики неврозу» (за К. Хеком – Х. Хессом) дали підстави стверджувати про тенденцію до помітного зменшення кількості досліджуваних, які відчувають вплив неврозу.

Результати виконання експериментальних завдань вагітними жінками з ЕГ за «Методикою діагностики рівня невротизації» (Л. Вассерман) після здійснення формувального впливу дозволили з'ясувати спадання кількості досліджуваних з високим рівнем невротизації та зростання кількості із середнім і низьким рівнями невротизації. Встановлено, що навіть відносно помірний тривожно-фрустраційний фон виступає негативним чинником невротизації жінок з пізньою вагітністю.

Результати виконання експериментальних завдань за «Опитувальником нервово-психічної напруги (НПН)» (Т.А. Нємчин) досліджуваними з ЕГ після здійснення формувального впливу дали підстави констатувати істотне зниження надмірного «екстенсивного» нервово-психічного напруження в жінок з пізньою вагітністю, які взяли участь у тренінгу, та збільшення кількості досліджуваних зі слабким і помірним нервово-психічним напруженням.

Результати виконання експериментальних завдань за «Методикою визначення рівня нервово-психічної стійкості (анкета «Прогноз»))» (за В. Бодровим)) досліджуваними з ЕГ після здійснення формувального впливу

дали змогу встановити певне зниження незадовільної нервово-психічної стійкості особистості та деяке збільшення досліджуваних з високою нервово-психічною стійкістю.

Отримані результати за «Методикою дослідження мотивів збереження вагітності» (Л.Н. Рабовалюк) дали підстави встановити позитивні зміни, які відбулися внаслідок участі досліджуваних у роботі медіально-рефлексійного тренінгу, зокрема вдалося загалом констатувати сприятливіше психологічне ставлення жінок з пізньою вагітністю як до стану вагітності, так і до перспектив народження дитини і майбутнього материнства.

Результати виконання експериментальних завдань за «Тестом ставлень вагітної» (І.В. Добряков) досліджуваними з ЕГ після здійснення формувального впливу дали змогу стверджувати про певне збільшення кількості досліджуваних з оптимальним типом гестаційної домінанти і зниження на 11,1 % кількості учасниць Т-групи з тривожним типом гестаційної домінанти, що загалом підтверджує позитивні наслідки тренінгової роботи в медіально-рефлексійному напрямку. Дещо зменшилася кількість досліджуваних, що віддавали перевагу депресивному типу гестаційної домінанти і відбулося певне неістотне збільшення кількості учасниць тренінгу з ейфорійним типом гестаційної домінанти.

Результати проведення проєктивної методики Г.Г. Філіпової «Я і моя дитина» дали підстави відзначити, що після формувального впливу в досліджуваних з ЕГ відбулися певні позитивні зміни у психоемоційній сфері. Встановлено загальне зниження симптоматики тривожності і фрустрованості в жінок з пізньою вагітністю, які брали участь у тренінгу. Відзначимо, що в досліджуваних вагітних жінок з КГ істотних статистичних змін за результатами проведення всіх названих методик не виявлено.

Загалом, унаслідок здійснення формувального впливу вдалося досягнути позитивних результатів щодо зниження тривожності, фрустрованості, невротизації та інших негативних психостанів у досліджуваних жінок з пізньою вагітністю.

Список використаних джерел:

1. Гошовська Д. Перинатальна психологія і психологічний супровід материнства. [навчально-методичний посібник] / Д. Гошовська. – Луцьк: СЛУ імені Лесі Українки, 2015. – 172 с.
2. Коренева Ю. П. Психологічне ставлення до материнства й ускладнені психостани вагітної жінки: теоретико-емпіричний аналіз проблеми / Ю. Коренева // Психологічні перспективи. – 2018. – № 32. – С. 149–161.
3. Филиппова Г. Г. Психология материнства: учебное пособие / Г. Филиппова. – М.: Изд-во Института психотерапии, 2002. – 240 с.

Олена Кузьмич, студентка факультету психології та соціології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Науковий керівник: Коць М. О., кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогічної та вікової психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

СОЦІАЛЬНИЙ ІНТЕЛЕКТ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ ЯК ПРЕДМЕТ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Постановка проблеми та її значення. У світі постійно збільшується кількість дітей з особливими освітніми потребами. Певні обмеження призводять до істотного зменшення їх можливостей ефективної життєдіяльності, а тому важливе завдання на сьогодні – це розвиток соціального інтелекту в таких дітей.

Соціальний інтелект є одним з найважливіших компонентів життєдіяльності особистості, оскільки дає можливість людині пізнавати саму себе. Соціальний інтелект допомагає прогнозувати розвиток міжособистісних стосунків, здатність знаходити спільну мову з навколишніми, "загострює" інтуїцію, передбачливість, забезпечує психологічну витривалість, дає змогу долати раптові кризи, стреси та ситуації, які загрожують самоповазі. Розвиток соціального інтелекту у дітей з особливими освітніми потребами створює

сприятливі передумови для саморозкриття, самореалізації й самоактуалізації особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зарубіжній психології проблема соціального інтелекту представлена в основних працях Г. Айзенка, Г. Гарднера, Дж. Гілфорда, Дж. Кілстрома та Н. Кентора, С. Космітські і О. Джона, Г. Олпорта, Е. Торндайка, Р. Стернберга. Серед українських та російських дослідників варто зазначити М. Бобнєву, Ю. Ємельянова, Н. Каліну, Н. Кудрявцеву, В. Куніцину, О. Лунєву, О. Михайлова, С. Руденко, О. Савенков, Д. Ушакова та О. Чеснокову.

Уперше поняття «соціальний інтелект» використав у своїх працях у 1920 році Е. Торндайк, який розглянув його як «здатність розуміти інших людей і чинити розумно по відношенню до інших», цим самим дав початок традиції розглядати когнітивний і поведінковий аспекти соціального інтелекту.

На думку Г. Айзенка соціальний інтелект – це інтелект індивіда, який формується в процесі його соціалізації, під впливом умов певного соціального середовища і його необхідно розглядати в структурі загального інтелекту. Г. Олпорт описував соціальний інтелект, як особливу здатність (соціальний дар) правильно оцінювати людей, прогнозувати їх поведінку і забезпечувати адекватну міжособистісну взаємодію [4].

Проблемі соціального інтелекту приділяли й активно приділяють увагу і вітчизняні психологи. Вперше термін «соціальний інтелект» використав Ю. Ємельянов, який стверджував, що «сферу можливостей суб'єкт-суб'єктного пізнання індивіда можна назвати його соціальним інтелектом, маючи на увазі стійку, засновану на специфіці розумових процесів афективного реагування й соціального досвіду здатність розуміти самого себе, інших людей, їхні взаємини та прогнозувати міжособистісні події» [1].

Проблема соціального інтелекту розвинулась у дослідженнях В. Куніциної, яка разом з іншими науковцями розробила цілісну концепцію соціального інтелекту. Згідно з цією концепцією, соціальний інтелект виступає самостійним